

В. О. КОВАЛЬ, Т. В. ДОВГАЛЬ

ДИСКУРСИВНЕ ПОЛЕ ПРАКТИК ЗОЖ, ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ Й СПОРТУ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПОЛІ СТУДЕНТІВ ЗВО

У статті розглянуто особливості дискурсивного поля практик здорового способу життя, фізичної культури й спорту студентів у соціокультурному полі студентів ЗВО. Проаналізовано соціокультурні поля студентів, відтворені ними в процесі заняття фізичною культурою й спортом. Розглянуто культурні програми різних груп студентів, що задають основні стійкі види практик. Виявлено особливості дискурсивного поля практик студентів у межах їх соціокультурного поля.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, фізична культура, спорт, ЗВО, соціокультурне поле, дискурсивне поле, культурна програма, знак, конструкт.

В умовах соціально-економічних трансформацій у нашій країні відбуваються зміна якості життя й відчуження студентів від інститутів виховання, трансформація їх поведінкових установок на здоровий спосіб життя і зміна ціннісних уявлень щодо фізичної культури й спорту.

Фізична культура й спорт, здоровий спосіб життя – це один із засобів побудови навколо студента соціального світу, що продукує певний стиль діяльності та мислення – дискурсу здорового способу життя.

Проблемна ситуація полягає у визначенні можливостей дискурсивного поля практик здорового способу життя, фізичної культури й спорту як елемента соціокультурного поля ЗВО.

У своїй статті О. А. Нікітіна [1] вказала на те, що дискурс, який домінує, складається з існуючого життєвого досвіду студента, комунікативних практик і являє собою дисбаланс практик у повсякденному житті в бік ризиків факторів здоров'я. Вирішення цієї проблеми вона бачить в активному залученні студентів до розробки та активної реалізації проектів, пов'язаних із ЗОЖ. Автор, поставивши проблему й провівши відповідне дослідження, не пояснює причинно-наслідкових зв'язків виникнення такого дисбалансу та механізмів формування практик, хоча й пропонує студентські соціальні проекти ЗОЖ для виправлення виниклого дисбалансу. Останнє завдяки зростанню інтенсивності взаємодій студентів у ході підготовки й реалізації відповідних проектів дійсно дасть результат.

Дослідники А. В. Самарін, Л. Л. Мехрішвілі [2] описують стратегічні завдання ЗВО в системі здоров'яформуального виховання студентів і пропонують відповідну комплексну програму, що включає такі елементи: створення соціокультурного простору, орієнтованого на ЗОЖ у студентському середовищі ЗВО, формування соціальних ресурсів для підтримки здоров'я колективу ЗВО тощо. Істотним недоліком цієї праці ми вважаємо відсутність теоретичного обґрунтування комплексної програми, елементи якої за рахунок ефектів соціокультурного і дискурсивного полів будуть достатньою мірою ефективними.

Методологічною основою цієї статті стали структуралістський конструктивізм П. Бурдье та праці В. І. Ільїна.

Мета статті – виявити особливості дискурсивного поля практик здорового способу життя, фізичної культури й спорту студентів у соціокультурному полі ЗВО.

Завдання дослідження: проаналізувати соціокультурні поля студентів, відтворені ними в ЗВО в процесі занять фізичною культурою й спортом; виявити особливості дискурсивного поля студентів у межах їх соціокультурного поля.

Соціокультурні поля студентів, відтворені ними в процесі занять фізичною культурою й спортом у ході навчання в закладі вищої освіти, мають свою специфіку. Розглянемо його структуру.

Ресурси полів обмежені матеріально-технічною й фінансовою базою закладу вищої освіти, його політикою щодо фізичної культури й спорту, рівнем професіоналізму професорсько-викладацького складу, з одного боку, і специфікою груп підготовки (основна, підготовча або спеціальна) студентів – з іншого. Тому конфігурація цих ресурсів задає обмеження споживчої поведінки студентів у сфері спорту й фізичної культури, а також формує спрямованість цієї поведінки.

Саме по собі поле являє собою потужний соціальний ресурс, тому що має примусову силу стосовно індивідів, які потрапили в нього.

Культурна програма задає основні стійкі види практик, тобто сукупність специфічних цінностей і норм, що як пропонують, так і забороняють що-небудь робити:

– у студентів спецгруп це медична – основна цінність – здоров'я, відновлення рівня здоров'я до показників норми;

– цінності підготовчої та основної груп – це медична, естетична й афективна: здоров'я, краса, захоплення.

Варто зауважити, що такий параметр культурної програми, як рекреація, недостатньо мірою усвідомлена всіма студентами в ході відтворення практик, пов'язаних з фізичним вихованням і спортом. Як наголошує у своїй праці В. І. Ільїн [1, с. 54], потрібно враховувати те, що культурна програма має дискурсивний характер, а отже, за допомогою комунікативних технологій професорсько-викладацький склад може впливати на зміну тих або інших параметрів культурної програми. Прикладами таких впливів є:

– позиціонування й керування репутаціями (зустрічі з олімпійцями та параолімпійцями, спортсменами й тренерами, відомими людьми, у житті яких фізичне виховання та спорт відіграли ключову роль у формуванні їх особистостей і успішності). Таким способом формується система знаків, яка пов'язує життєвий успіх і досягнення з певним здоровим способом життя й цілепокладанням. Це, у свою чергу, задає нормативну систему відтворення практик, пов'язаних зі здоровим способом життя й заняттями фізичною культурою та спортом;

– проведення лекційних і практичних занять, які прямо або побічно пов'язані з формуванням здорового образу життя (яких, втім, стає в ЗВО

все менше), таких як: фізичне виховання, валеологія, основи екології, безпека життєдіяльності тощо.

Лекції та практичні заняття, позиціонування й керування ситуаціями формують комплексні уявлення, знання та вміння, що утворюють єдине дискурсивне поле. У межах сформованого дискурсивного поля можливі різні варіанти інституалізації: від слабких форм у вигляді неформальних «спортивних тусовок», клубів «ролевиків» до сильних форм – створення спортивних клубів і спортивних команд ЗВО, проведення постійних міжвузівських чемпіонатів та спартакіад.

Слідування культурній програмі накладає певні обмеження на бажання й дії студентів. Наприклад, відтворення студентом певного способу або стилю життя, відтворення спортивного режиму або дієт.

Самоідентифікація та зовнішня ідентифікація студентів формуються дискурсивним полем. При цьому необхідно відзначити такі особливості:

– інтенсивність взаємодій студента всередині дискурсивного поля прямо впливає на його місце в ієрархії груп, до яких він входить. Студент не рефлексує цінностей та норм дискурсивного поля, якщо інтенсивність взаємодій у нього досить висока, але якщо інтенсивність падає, зростає рефлексія й починаються процеси маргіналізації;

– лідери-інтерпретатори та активісти дискурсивних полів задають систему норм і цінностей для своїх дискурсивних полів. Вони здійснюють регулювання доступу до ресурсів (наприклад, до спортивних приміщень або гарних тренерів і інструкторів), таким способом конструюють і відтворюють нерівність у споживанні ресурсів (відкривають або закривають доступ до ресурсів). Таким самим способом відсіваються ті, які тимчасово перебувають або випадково потрапили в дискурсивне поле. Від сторонніх дискурсивне поле закривається шляхом створення власної мови, яка своїми правилами їх відсікає (незважаючи на те, що спорт, здоровий спосіб життя й фізична культура вважають дискурсивними полями з розмитими границями та потрапити в ядро можна тільки штучним шляхом, проте конкуренція між представниками схожих дискурсивних полів приводить саме до вищезазначеного результату);

– прихильники дискурсивного поля підтримують і відтворюють дискурсивне поле;

– ті, що тимчасово перебувають або випадково потрапили в дискурсивне поле – періодично відтворюють відповідні практики, цінності й норми дискурсивного поля у відриві від логіки й суті прийнятого дискурсу.

Конструювання знаків здорового способу життя, фізичної культури та спорту здійснюється в процесі комунікативної взаємодії в ході інтерпретації членами дискурсивного поля відповідних змістів.

Сформовані в ході конструювання знаків символи декодуються в межах певного соціального поля спорту, здорового способу життя або фізичної культури. Такими символами виступають: чемпіонство, грамоти, медалі, різноманітні призи, спортивна форма, струнке й «накачане» тіло. Також ними можуть виступати різноманітні форми демонстратив-

ного споживання: марафони, велосипедні сімейні прогулянки, оздоровчий біг на стадіоні або в парку, вечірні тренування на спортмайданчиках тощо.

Також варто зауважити, що здоровий спосіб життя став однією з форм соціального капіталу, тобто ресурсом, роль якого порівнянна з іншими формами капіталу.

Адресатом, що споживає текст (знаки і символи), є студентська молодь. Усі знаки й символи, що сконструйовані, повинні виходити з того, що аспекти ідентичності студентів зумовлені соціокультурними полями, в яке вони входять, і повинні бути детерміновані складовими здорового способу життя, фізичної культури й спорту. Тобто в підсумку взаємодії тексту й кінцевого адресата сформовані аспекти задають стиль відтворення соціальних практик. При цьому слід зазначити, що в кінцевого адресата можуть бути цінності, що конкурують. Наприклад, деякі аспекти цінностей, пов'язані з успіхом і фінансовим благополуччям, можуть суперечити цінностям здорового способу життя, фізичної культури й спорту. При цьому завданням культурних програм стає зняття цих суперечностей і прив'язка образу людини, яка веде здоровий спосіб життя, яка займається спортом, до образу успіху й матеріального благополуччя.

Так само ще одним завданням стає формування ситуацій, коли автор тексту та адресат збігаються. У цьому випадку студент постійно проводить моніторинг моделей культури й субкультури, у які він включений, і звіряє свої уявлення з відповідними еталонами. Це роблять з тієї причини, що текст читається відповідно до норм мови відповідного соціокультурного поля. При цьому, як відзначив В. І. Ільїн, «краса, чинність і розум, як правило, не є об'єктивними показниками. Краса не в об'єкті, а в його оцінці навколишніми. Та сама людина може зустріти зовсім різні оцінки в різному соціальному оточенні. Об'єктом оцінки є індивід, побачений крізь призму суб'єктивних смаків» [3, с. 263].

Виокремимо особливості соціокультурного поля, що впливають на формування поведінки студента, спрямованого на здоровий спосіб життя, фізичну культуру й спорт, спираючись на працю В. О. Ковалю [4]:

1. У середині поля соціальна взаємодія більш інтенсивна, ніж між полями. Це означає, що при включенні студента в соціальне поле він буде керуватися цінностями й нормами цього поля у взаємодії з іншими індивідами на основі постійного повсякденного відтворення оцінок практик і реакцій соціального середовища. Студент постійно перебуває в декількох полях – вплив соціокультурного поля буде тем вищий, чим інтенсивніша взаємодія індивідів у ньому. Тому бажано створити такі умови перебування студента в полях, за яких його присутність і інтенсивність взаємодій, пов'язаних зі здоровим способом життя, фізичною культурою й спортом, буде максимальною.

2. Границі поля є зонами зниженої соціальної взаємодії, зонами відчуження. Для студента цінності й норми поведінки здорового способу життя, фізичної культури й спорту, відтворені однолітками, будуть ближчі,

ніж ті, що відтворюються педагогічним колективом у ході навчального й виховного процесів. А якщо інтенсивність взаємодії всередині групи буде високою, а цінності та норми представників інших груп будуть подібними, то результатом буде комплементарна реакція й збільшення кількості відповідних практик.

3. Соціальне поле має силовий характер, тобто має примусову силу стосовно індивідів, що потрапили в нього. Оскільки соціальне поле задає ресурсне поле можливостей і цим самим продукуються границі поля, ми стикаємося з такими ефектами:

а) цілі, які ставить група у своїй функціональній діяльності, будуть задаватися винятково її ресурсними можливостями, а значить потреби, інтереси та мотиви будуть споконвічно задані нею же, тобто для студента, який веде нездоровий спосіб життя, поле ресурсних можливостей будуть задавати девіантні групи – від батьківських і студентських до груп однолітків. Отже, без переміщення студента (або його ізоляції від таких груп) в іншу групу з іншими цілями й ресурсними можливостями неможливо буде досягти відтворення необхідних нам практик;

б) оскільки соціальне поле завжди «позитивно запрограмоване», воно буде пропонувати своїм носіям «правильні» зразки поведінки, тобто норми цінності будуть мати прескриптивний характер. Тобто група студентів, що відтворюють цінності та норми здорового способу життя, вважають їхніми природними й відтворюють їх автоматично. Студент, потрапивши у відповідну групу, буде відтворювати інтереси, цінності й норми цієї групи, а не тих груп у яких він був присутній раніше, незважаючи на те – девіантні вони чи ні.

4. Соціальні процеси, що проходять у полі, мають надіндивідуальний характер, однак люди виступають їхніми провідниками. Постійно підтримувана інтенсивність взаємодій між індивідами всередині поля, спрямована на формування практик здорового способу життя, фізичної культури й спорту, буде забезпечувати постійне відтворення цінностей та норм, і цим сприяти залученню інших індивідів, які коливаються або пручаються. Так, наприклад, одержання знань як цінності або здоровий спосіб життя як цінність не лише відтворюються завдяки інтенсивності взаємодій усередині групи, а й втягують в це інших. Отже, діяльність педагогічних колективів, адміністрацій ЗВО при роботі зі студентами повинна бути спрямована на стимулювання виникнення таких груп шляхом створення та активної підтримки груп із прийнятою в суспільстві на цей момент нормативною й ціннісною поведінкою, орієнтованою на здоровий спосіб життя, фізичну культуру й спорт.

5. Студенти, засвоївши в процесі соціалізації норми й цінності цього поля, вільно вибирають те, що «прийняте», «пристойно», «правильно». Зовнішні соціальні норми й цінності перетворюються на вільний вибір особистості. У результаті зняття протилежності свободи вибору та примусу поля студенти, дотримуючись зовнішніх норм, відтворюють їх і перетворюють «паперові приписання» на реальні соціальні процеси.

6. Силовий характер поля лежить в основі тенденції до нівелювання поведінки індивідів, але тенденція ніколи не реалізується повною мірою – поле ніколи не в змозі повністю знищити індивідуальність.

Висновки. Соціокультурні та дискурсивні поля є регуляторами соціальних зв'язків і соціальних взаємодій студентів у ЗВО. У процесі їх взаємодії у фреймі фізичної культури й спорту мають значення всі форми й види знаків, інформації та практичних навичок, надаваних ЗВО (спортивним клубом, групою за інтересами тощо) у вигляді освітніх програм, практичних занять, тренувань або змагань.

Особливостями дискурсивного поля студентів у межах соціального поля спорту, здорового способу життя або фізичної культури є різна система цінностей для різних груп (здоров'я, рекреація, краса), яка продукує систему норм для різних груп у полі ЗВО; різний ступінь допуску до ресурсів і нерівність у їхньому споживанні як результат виникнення ієрархії всередині полів; сконструйовані символи декодуються в межах певного соціального поля спорту, здорового способу життя або фізичної культури.

Картографування соціокультурних полів студентів ЗВО надає змогу не лише ефективніше проектувати їхню діяльність у межах спорту, здорового способу життя або фізичної культури, а й створювати конструкти, що стимулюють їхню діяльність у вищезазначених межах.

Список використаної літератури

1. Никитина О. А. Стереотипизация мнений студентов о здоровом образе жизни. *Здоровье и образование в XXI веке*. 2017. Т. 19. С. 78–80.
2. Самарин А. В., Мехришвили Л. Л. Теоретическая модель формирования здорового образа жизни студенческой молодежи в дискурсе культуры здоровья. *Здоровье и образование в XXI веке*. 2016. Т. 18. С. 816–819.
3. Ильин В. И. Потребление как дискурс: учеб. пособие. Санкт-Петербург: Интерсоцис, 2008. 446 с.
4. Коваль В. О. Особливості впливу соціокультурного поля на формування девіантності як антипоказника здоров'я. *Соціальні технології: Актуальні проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. / редкол.: Д. М. Ядранський (гол. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2013. Вип. 59–60. С. 117–121.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019.

Коваль В. А., Довгаль Т. В. Дискурсивное поле практик ЗОЖ, физической культуры и спорта в социокультурном поле студентов вуза

В статье рассматриваются особенности дискурсивного поля практик здорового образа жизни, физической культуры и спорта студентов в социокультурном поле студентов вуза. Проанализированы социокультурные поля студентов, воспроизводимые ими в процессе занятий физической культурой и спортом. Рассмотрены культурные программы различных групп студентов, задающие основные устойчивые виды практик. Выявлены особенности дискурсивного поля практик студентов в рамках их социокультурного поля.

Ключевые слова: *здоровый образ жизни, физическая культура, спорт, вуз, социокультурное поле, дискурсивное поле, культурная программа, знак, конструкт.*

Koval V., Dovhal T. Discourse Field of the Practice of Healthy Lifestyle, Physical Culture and Sport in the Socio-Cultural Field of University Students

The article discusses the features of the discursive field of practice of a healthy lifestyle, physical education and sports of students in the socio-cultural field of university stu-

students. The sociocultural fields of students, reproduced by them in the process of physical culture and sports, are analyzed. The cultural programs of various groups of students that define the main types of sustainable practices are considered. The features of the discursive field of student practices in their socio-cultural field are revealed.

Socio-cultural and discursive fields are regulators of social connections and social interactions of students in the university. In the process of their interaction in the frame of physical culture and sport all forms and types of signs, information and practical skills provided by the university (sports club, group on interests, etc.) are important in the form of educational programs, practical classes, trainings or competitions.

The peculiarities of the students' discursive field within the social field of sport, healthy lifestyle or physical culture are: a different system of values for different groups (health, recreation, beauty) which produces a system of rules for different groups in the field of the university; different degrees of access to resources and inequality in their consumption as a result of the emergence of a hierarchy within the fields: the constructed symbols are decoded within a certain social field of sport, a healthy lifestyle or physical culture.

Mapping the socio-cultural fields of the students of the university allows not only more effectively to design their activity in the sports, healthy lifestyle or physical culture, but also to create constructs that stimulate their activity in the above-mentioned framework.

Key words: *healthy lifestyle, physical culture, sport, university, socio-cultural field, discursive field, cultural program, sign, construct.*